

P a r e l s v a n d e o o s t e l i j k e V e l u w e z o o m

VOORWOORD

Het stijlvolle verleden (én heden) van de gemeente Rheden verdient zeker deze titel. Als college van burgemeester en wethouders van deze mooie gemeente zijn wij zeer verheugd dat u dit prachtige boek in uw bezit heeft.

Verheugd omdat u in deze uitgave kunt ervaren hoe het rijke verleden, heden nog steeds goed zichtbaar is. Soms minder goed maar met een fantasierijke blik en de informatie in deze uitgave kunt u zich voorstellen hoe de welgestelde adel en hogere klasse leefden en vertier zochten. De gemeente Rheden neemt met al haar mooie landgoederen een unieke positie in Nederland in.

Op het snijvlak van stuwwallen (Veluwezoom) en uiterwaarden was (en is) het goed toeven. Men kreeg geen natte voeten bij hoog water en de bodem was zeer geschikt om landbouw en veeteelt te bedrijven. De bossen en heidevelden van de Veluwe nodigden de landheren en -vrouwen uit tot het rijden met koetsen, jagen en wandelen.

Om de mooie gemeente Rheden zélf te kunnen ervaren, treft u in deze uitgave een (fiets)route aan. Op elk moment kunt u op uw eigen wijze te voet, per fiets of auto deze route volgen.

Een ontzettend leuk detail is dat u via www.rheden.nl verhalen, sagen en legenden kunt beluisteren van negen van de beschreven landgoederen. De zogenaamde luisterkeien langs de route markeren de plekken van de luisterfragmenten.

Dat deze ´Parels van de oostelijke Veluwezoom´ tot stand is gekomen, is dankzij een financiële bijdrage van Euregio Rhein-Waal (EU-programma INTERREG IIIA). Daarnaast hebben medewerkers van het Gelders Genootschap vele uren ingezet om de geschiedschrijvingen te maken en de bronnen te raadplegen. Onze hartelijke dank daar voor!

Wij wensen u tot slot veel plezier en ...

... ter lering ende vermaeck: Parels van de Veluwezoom

Het college van burgemeester en wethouders
gemeente Rheden

gemeente Rheden

PS: Diese Ausgabe sowie die (Fahrrad-) Routenbeschreibung sind auch auf Deutsch erhältlich, ebenso wie die Hörstücke auf www.rheden.nl

P a r e l s v a n d e

PARELS VAN DE OOSTELIJKE VELUWEZOOM

Route langs de landgoederen en buitenplaatsen in de gemeenten Rheden en Rozendaal

Tegen de stuwwal van de oostelijke Veluwezoom ligt een lange reeks van landgoederen en buitenplaatsen gevlijd als parels aan een ketting. Door hun imposante uitstraling, vaak omvangrijke oppervlakte en bijzondere ligging zijn ze sterk beeldbepalend voor de gemeente Rheden en aangrenzende gemeenten als Rozendaal en Arnhem.

In de **middeleeuwen** ontstonden de eerste versterkte kastelen zoals Geldersche Toren, Hof te Dieren, Middachten, Biljoen en Rosendael. Kasteelheren werden grootgrondbezitters, die zich bemoeiden met het in cultuur brengen van de gronden, de bouw van boerderijen en openbare gebouwen.

Vanaf de **zeventiende eeuw** kregen de oude landgoederen meer en meer het karakter van buitenplaatsen voor welgestelden terwijl ook verschillende nieuwe landgoederen en buitenplaatsen ontstonden zoals Rhederoord, Valkenberg en Overbeek. Rondom de hoofdgebouwen werden (planmatig) tuinen, parken en landschappen aangelegd, waarbij soms zelfs ontwerpers uit het buitenland werden betrokken. Lanenstelsels besloegen soms het gehele gebied van de uiterwaarden tot aan de heidevelden. Bij deze buitenplaatsen speelde het uitzicht een belangrijke rol; de hoofdgebouwen werden dan ook hoger op de helling gesitueerd.

In de loop van de **negentiende eeuw** ontstonden tal van nieuwe, veelal kleine buitenplaatsen, waarbij het onderscheid met een villa in een grote tuin geleidelijk aan vervaagde. Het grote aantal buitenplaatsen schiep met name

in de negentiende en vroege twintigste eeuw veel werkgelegenheid. Dit is nog zichtbaar aan het grote aantal dienstwoningen: het personeel (rentmeester, tuinman, koetsier, portier) werd doorgaans op het landgoed gehuisvest in afzonderlijke woningen.

De meeste buitenplaatsen hebben een overwegend negentiende-eeuws karakter, ondanks een vaak veel oudere oorsprong en eventuele latere wijzigingen of toevoegingen. Van al dit moois is veel beschermd op grond van de monumentenwet of de gemeentelijke monumentenverordening. De grote buitenplaatsen zijn veelal integraal door de rijksoverheid aangewezen als beschermde historische buitenplaats (bijvoorbeeld Rosendael, Biljoen-Beekhuizen, Rhederoord, Middachten en Hof te Dieren) waarbij doorgaans zowel het hoofdgebouw als de bijgebouwen en de tuinaanleg zijn beschermd. Ook komt het voor dat alleen gebouwen zijn geplaatst op de rijks- of gemeentelijke monumentenlijst. De tot villapark omgevormde buitenplaats Overbeek in Velp en het voormalige kuuroord Bethesda of Soeria, voortgekomen uit het landgoed Laag-Soeren, zijn voorgedragen voor een aanwijzing door het rijk als beschermde dorpsgezichten.

LANDGOEDERENTOCHT RHEDEN

Westelijke deel (afstand: ca 30 kilometer)

01. Vertrek vanaf treinstation Rheden (Dr. Langeweijerweg)
02. Vanaf spoorwegovergang in noordelijke richting (Groenestraat) naar de rotonde
03. Op de rotonde linksaf richting Velp: Zutphense Straatweg
04. Na c. 1,5 km bij verkeerslichten weg linksaf richting Rheden (Oranjeweg)
05. Spoorwegovergang oversteken en direct eerste weg rechtsaf (Roggeweg)
06. Op T-splitsing rechtsaf (Brinkweg; doodlopende weg) langs zorgboerderij 'De Munnikenhof' tot nr. 36: **landgoed Kruishorst**
07. Fiets terug over de Brinkweg en ga bij de T-splitsing rechtdoor
08. Brinkweg met bocht naar rechts blijven volgen
09. Na c. 700 m op T-splitsing (nabij plaatsnaambord Rheden en kinderboerderij) rechtsaf (Ijsselsingel)
10. Blijf c. 2 km over de Ijsselsingel fietsen, langs voetbalveld en sportcentrum De Hangmat
11. Op kruising met Oranjeweg rechtsaf onder viaduct De Mars (1968) door
12. Bij paddestoel nr. 12063/017 rechtsaf het fietspad de dijk op volgen (Lathumse Veerweg)
13. Vervolgens loopt dit fietspad c. 3,5 km langs rivier de IJssel. Onderweg ziet u onder andere de veerpont naar Lathum, een oude steenfabriek (dit gebied wordt Riverstone) en een bunker van de Ijssellinie
14. Let op: Bij paddestoel 25308/001 rechtdoor richting Velp, langs gemaal De Volharding (dus niet links de dijk op). U blijft op de Lathumse Veerweg
15. Rechtsaf onder viaduct Overhagen (1961) door
16. Sla eerste weg rechtsaf (Biljoen; Royaal Rheden route). Na c. 1,5 km ziet u aan de linkerzijde voormalig **landgoed Overhagen**, thans kwekerij
17. Vervolg de weg langs de landschappelijke vijver van **Kasteel Biljoen** tot aan de ingang van het kasteel. Het kasteelterrein is niet toegankelijk maar op de paden in het park is vrije toegang om te wandelen
18. Bij de ingang van Biljoen slaat u linksaf (Van Spaenallee)
19. Op T-splitsing linksaf: Gasthuislaan. In een bocht naar rechts gaat deze over in de Reigerstraat
20. Na c. 1,5 km op de kruising met de President Kennedylaan, bij verkeerslichten, gaat u rechtdoor de Waterstraat op
21. Waterstraat c. 1,6 km volgen tot aan verkeerslichten; sla rechtsaf (Larensteinselaan) richting Rozendaal. Aan u linkerzijde passeert u het voormalige landgoed, thans hogeschool, **Larenstein** en aan de rechterzijde de voormalige buitenplaats **Ommershof**
22. Volg de Larensteinselaan en steek het spoor over (Nordlaan). Ga rechtdoor tot aan de verkeerslichten Sla linksaf: Arnhemsestraatweg richting Arnhem Aan de rechterzijde ziet u direct **landgoed Daalhuizen** en komt u langs de ingang van **landgoed Dordtwijck**
23. Vlak voor het viaduct ziet u aan uw linkerzijde **landgoed Rozenhage**. Sla voor het viaduct rechtsaf (Berg en Heideweg)
24. Volg de Berg en Heideweg heuvelopwaarts en langs de tennisbaan

25. Bij plaatsnaambord Rozendaal links af slaan (Kraijesteijnlaan). De weg slingert bergop door villadorp Rozendaal. Boven aan de weg ziet u een slangenberg die bij landgoed Rosendael hoort
26. Bij rotonde rechtdoor richting **Kasteel Rosendael** (Kerklaan). Aan de linkerkzijde ziet u eerst de landerijen van het landgoed en vervolgens het kasteel omgegeven door waterpartijen
27. Voordat u de ingang tot het landgoed bereikt, sla rechtsaf (Rosendaelselaan) richting Velp. U passeert o.a. villa Rozenheuvel en buitenplaats **Klein Rosendael**
28. Bij rotonde rechtdoor fietsen (Rosendaelselaan)
29. Eerste weg linksaf (Burg. Brandtlaan). Direct rechtsaf (Parkstraat)
30. Ga de tweede weg linksaf (Prins Hendriklaan). Deze blijven volgen
31. Op kruispunt met Boulevard rechtdoor tot aan vijver met muziektent van voormalige landgoed, sinds 1901 villapark, **Overbeek**
32. Direct na vijver linksaf (Overbeeklaan), langs de historische poort van Overbeek met boven op de boog de wapenschilden van de families Van Spaen en Van Hardenbroek
33. Op de volgende kruising rechtsaf (de Ruyterlaan). Deze volgen tot de voorrangsweg (Beukenweg). Hier rechtsaf
34. Op eerstvolgende kruising linksaf (Beekhuizenseweg) richting Zijpenberg
35. Bij Y-splitsing rechts aanhouden (Den Bruijl)
36. Vlak voor de kruising met de Alteveerselaan slaat u rechtsaf (scherpe bocht) richting Zijpenberg en Info Natuurmonumenten
37. De weg gaat over in een fietspad. U komt bij de vijver van **landgoed Beekhuizen** met een cascade aan de overzijde
38. Blijf het fietspad enkele km volgen door het gevarieerde landschap van Beekhuizen (bos, weiland, heide, houtwallen). U gaat tweemaal over een wildrooster heen en komt uiteindelijk bij een kruising met een verharde weg
39. Hier, bij paddestoel nr. 25331/001 rechtdoor richting Info Natuurmonumenten
40. Na c. 50 m, bij paddestoel nr. 25330/001 rechts aanhouden: afdaling richting de schaapskooi van **landgoed Heuven**. U passeert een wildgraaf, een afscherming om het wild uit het bos tegen te houden
41. Fiets over wildrooster en Nationaal Park Veluwezoom binnen. Hier ziet u de schaapskooi
42. Fiets langs de schaapskooi en de schapweide. Volg dit fietspad langs een historische beukenlaan van het landgoed Heuven
43. Bij ´einde fietspad´ ziet u aan de rechterzijde de rentmeesterswoning en vervolgens de moestuinmuur van Heuven. Vervolg de weg tot aan paddestoel nr. 25333/001, nabij Restaurant de Ruif. Ga hier rechtsaf
44. Na 50 m ziet u de oude toegangspalen van Heuven en het infocentrum van Natuurmonumenten (Brasserie Veluwezoom). Sla hier bij paddestoel nr. 25334/001 linksaf (Heuvenseweg)
45. De Heuvenseweg gaat over in de Schietbergseweg. Volg deze tot aan de rotonde
46. Fiets rechtdoor (Groenestraat) totdat u weer bij het treinstation van Rheden bent.

Einde.

LANDGOEDERENTOCHT RHEDEN

Oostelijke deel (afstand: ca 30 kilometer)

01. Vertrek vanaf spoorstation Rheden (Dr. Langemeijerweg), bij fietshersteller Roele fietsen
02. Ga het spoor over; op de rotonde rechtsaf richting De Steeg (Arnhemsestraatweg). Aan de overkant ziet u achtereenvolgens de **landgoederen Valkenberg en Rhederoord**
03. Fiets na circa 1,5 km onder het spoorviaduct door (Hoofdstraat) en passeer het Gemeentehuis van Rheden. Tegenover het gemeentehuis staat Luisterkei D bij een beeld van Simon Carmiggelt en zijn vrouw
04. Bij de verkeerslichten in De Steeg rechts afslaan (Van Aldenburglaan)
05. Na 500 m linksaf (Oversteeg): **landgoed Middachten** De pachtboerderijen en andere bij Middachten horende gebouwen zijn te herkennen aan de wit met rode luiken die verwijzen naar het familiewapen
06. Fiets tot de parkeerplaats bij Kasteel Middachten. Hier staat Luisterkei E en kunt u eventueel de kasteeltuinen bezoeken
07. Vanaf de parkeerplaats fiets u via de Smidsallee naar de Middachterallee uit 1629: rechts af slaan
08. Blijf dit fietspad circa 1 km volgen en passeer **landgoed Avegoor**
09. Na Avegoor 1e weg rechtsaf (Binnenweg)
10. Na 600 meter, bij een kunstwerk, rechts af slaan (Laan van Avegoor)
11. Na 40 meter 1e weg linksaf (Kamplaan)
12. Aan het einde van de Kamplaan linksaf (Buitensingel). Houdt rechts aan
13. Bij kerk linksaf
14. Na 25 meter op T-splitsing rechtsaf (Binnenweg)
15. Op de volgende T-splitsing linksaf (Hofstetterlaan). Aan de linkerkant staat het buitenhuis **Hofstetten**
16. Na 60 meter op voorrangsweg (Arnhemsestraatweg) rechtsaf en bij verkeerslichten recht door richting Dieren
17. Na circa 300 meter passeert u **landgoed Hof te Dieren** (privé). Nabij de open plek aan de rand van het park staat Luisterkei F
18. Vervolg de Arnhemsestraatweg richting Dieren. Ga de 1e weg rechtsaf (Doesburgerdijk) en vervolgens de 1e weg links (Hogestraat). Aan de linkerzijde ziet u de voormalige buitenplaats **Carolinapark**
19. De Hogestraat vervolgen in noordelijke richting tot aan de sluis bij de Zutphensestraatweg. Hier het Apeldoorns Kanaal oversteken en fietspad langs de Zutphensestraatweg nemen. Aan de overzijde van de weg ziet u het Kraaijenbosje, een restant van het **landgoed IJsselsteijn** (Kerkwijck)
20. Fiets tot aan de oprijlaan van **landgoed De Geldersche Toren** (privé). Steek de weg over en fiets terug langs de Zutphensestraatweg naar Restaurant De Luchte. Hier staat Luisterkei G
21. Bij De Luchte rechtsaf (Bockhorstweg)
22. Spoor oversteken en weg vervolgen in noordelijke richting. Na circa 0,5 km passeert u aan de rechterzijde de buitenplaats **Bockhorst** (privé)
23. De Bockhorsterweg helemaal afrijden; aan het einde links afslaan (Broekdijk) richting Laag-Soeren
24. De Broekdijk vervolgen tot aan het Apeldoorns Kanaal
25. Steek het kanaal over via de Laag-Soerensebrug. Neem het fietspad aan de overkant van de Kanaalweg en ga rechtsaf
26. Ga direct linksaf op de Badhuislaan

27. Na de kruising met de Harderwijkweg ziet u links de restanten van het **landhuis Laag-Soeren**. Blijf rechtdoor op de Badhuislaan fietsen.
28. Aan de linkerzijde van de weg ligt het kuuroord Bethesda. Aan de rechterzijde van de Badhuislaan tegenover Bethesda staat Luisterkei H
29. Voorbij het Badhuis de Schaapallee volgen met de bocht naar rechts
30. Bij parkeerplaats Plaghak links afslaan (Plaggenweg): fietspad richting Dieren
31. Het fietspad volgt het reliëf omhoog en omlaag. Bij paddestoel 24529 rechtsaf richting Dieren en Carolinahoeve
32. Vervolgens bij paddestoel 23926 rechtdoor (Imboslaan) richting Dieren
33. Ga de eerste weg rechtsaf (Domeinlaan, die later overgaat in de Zilverakkerweg)
34. Fiets aan het einde van de weg rechts de Harderwijkerweg op en ga het spoor over.
35. Ga na de spoorwegovergang direct rechtsaf (Burgemeester De Bruinstraat/ Arnhemsestraatweg)
36. Na circa 800 meter rechtsaf fietspad richting Carolinahoeve en fietsknooppunt 61
37. Na ongeveer 1 km zie je Luisterkei I op de Carolinaberg. Deze berg heeft een sterrenbos van 14 lanen, o.a. de 17e-eeuwse Koningslaan
38. Fiets verder in noordelijke richting naar paddestoel 23929. Ga hier rechtdoor richting Carolinahoeve
39. Bij paddestoel 20067 links richting Carolinahoeve
40. Bij paddestoel 20021 linksaf richting Carolinahoeve
41. Fietspad langs de Carolinahoeve volgen richting De Steeg
42. Op knooppunt van wegen, bij paddestoel 23932, rechtdoor richting De Steeg
43. Bij parking (paddestoel 22748) linksaf richting De Steeg
44. Bij paddestoel nr. 24530 rechtdoor richting Rheden
45. Bij paddestoel nr. 22747 rechtdoor weg volgen
46. Bij wegwijzer poort met grindpad rechtsaf richting Landgoed Rhederoord;
47. Over terrein van Landgoed Rhederoord pad blijven volgen
48. Langs wit hek bij voorrangsweg rechtsaf, Arnhemsestraatweg
49. Aan de rechterzijde Landgoed De Valkenberg
50. Fietspad blijven volgen
51. Bij rotonde linksaf (Groenestraat) naar het station van Rheden.

Einde.

KORTE BESCHRIJVING LANDGOEDEREN

1. Rhederhof
2. Kruishorst
3. Overhagen
4. Biljoen en Beekhuizen
5. Nederhagen/Den Haag
6. Larenstein
7. Daalhuizen/Dordtwijck
8. Rozenhage
9. Rosendael
10. Overbeek
11. Heuven
12. Valkenberg
13. Middachten
14. Avegoor
15. Hofstetten
16. Hof te Dieren
17. Carolinapark
18. De Bockhorst
19. Kerkwijck (Ijsselsteijn)
20. De Geldersche Toren
21. Huis Laag-Soeren/
kuuroord
22. Rhederoord

1

Rhederhof

Rhederhof ligt aan de Arnhemsestraatweg en is een van de jongere landgoederen in de gemeente Rheden. Het landgoed werd gesticht op enkele omstreeks 1855 aangekochte percelen bouwland, door Jonkvrouwe Johanna Henriëtta Engelen (1789-1878), weduwe van Daniel Francis Schas (1772-1848).

Dit echtpaar woonde eerder in 's-Gravenhage. De heer Schas bekleedde functies in Suriname als raadheer en rechter van civiele criminele justitie. Hij was lid van de Raad van de Koophandel en Koloniën en had belangen in de plantages, die de familie bezat.

Het landgoed met landhuis, koetshuis, tuinmanswoning en parkaanleg kwam na het overlijden van de weduwe Schas in 1878 in eigendom van Jonkvrouwe Julie Henriëtta Brantsen (1842-1926), onder wie het landgoed werd uitgebreid en verfraaid. Zij vermaakte het landgoed aan haar nicht Jonkvrouwe Amélie Jacqueline Julie Brantsen die eerder op Rhederoord en Wielbergen (Angerlo) had gewoond. Onder haar bewind kreeg het inmiddels wat verwaarloosde landgoed een grote opknappbeurt, waartoe tuinman Bernard Harmsen werd aangetrokken, die met zijn gezin de tuinmanswoning betrok. Onder zijn leiding werd ook een grote vijver aangelegd; omdat achterin het park enkele sprengkoppes lagen was de watervoorziening geen probleem.

Freule Amélie Brantsen, bekend als een lieve gulle vrouw met een lange mantel en een typisch hoedje, altijd vergezeld door haar honden en haar onafscheidelijke sigaartje, overleed in 1951.

Het landgoed Rhederhof schonk ze aan de Diaconie van de Hervormde Gemeente te Rheden, om het buiten in te richten voor de verzorging van Rhedense bejaarden. Niet lang daarna werd in de westelijke wei een groot bejaardencomplex gebouwd.

Omdat het tehuis niet langer meer aan de actuele eisen voldeed, is de gehele buitenplaats inmiddels verkocht aan een projectontwikkelaar, nadat het complex nog enige tijd in gebruik was als asielzoekerscentrum.

Van het oorspronkelijke huis resteren nog veel onderdelen, ook in het interieur, zoals geornamenteerde stucplafonds, schoorsteenmantels, vensterzittenbanken en de keuken. Verder resteren nog de tuinmanswoning en het koetshuis, die particulier worden bewoond, en de gedeeltelijk ommuurde moestuin. Het noordelijke deel van het landgoed bestaat uit een geaccidenteerd gemengd loof- en naaldbos met daarin oorspronkelijke grenswallen, schaapsdriften en een kleine, door een spreng gevoede vijverpartij. Het zuidelijke, meer open deel, bevat nog restanten van de oude tuinaanleg met verschillende monumentale bomen.

2

Kruishorst

De Kruishorst ligt tussen de straatweg en de A348 ongeveer halverwege de dorpskern van Rheden en de op- en afrit Velp van de snelweg. De locatie is duidelijk herkenbaar aan het hoog opgaande geboomte, dat verder door open gebied is omgeven.

De Kruishorst werd, vermoedelijk in 1594, gebouwd aan het westelijke einde van de Brinkweg te Worth-Rheden. Het complex bestond lange tijd enkel uit een landhuis met zuidelijk daarvan een ruime tuin.

Omstreeks 1830 kocht mr. Willem Cornelis Ketjen het landgoed. Ketjen was notaris in Doesburg en ook enige tijd burgemeester in dezelfde plaats. Waarschijnlijk werden in die tijd de bij het huis gelegen tuinen opnieuw aangelegd in de Engelse landschapstijl, waarbij het voormalige bos met oprijlaan veranderde in een landschappelijke tuin met een veel opener karakter met slingerpaden, individuele boomgroepen (clumps) en heesterpartijen.

In 1858 ging het landgoed over op zijn zoon Rudolf Willem Jan Ketjen (1820-1894), eveneens notaris te Doesburg. Hij liet het huis verbouwen rond 1870. Ook de opmerkelijk grote oranjerie annex dienstwoning, uitgevoerd in eclectische stijl, kwam in deze tijd tot stand. Eerder, in 1865 werd het landgoed in tweeën gesneden door de aanleg van de spoorlijn.

De Kruishorst beleefde onder opvolgster dochter Eva Ketjen (1892-1929) een bloeitijd. In 1908 werd een vergunning gegeven voor het bouwen van een nieuwe koetsierswoning met koetshuis en stallen.

In 1911 kreeg het huis een trappen- en terrassenfaçade aan de kant van de IJssel, ontworpen door de bekende architect Eduard Cuypers. De tuin nabij het huis werd rond 1916 aan-

gepast in een moderne stijl, die aansloot bij de architectuur en de nieuwe trappen van het huis. Eduard Cuypers werkte vaak samen met tuin- en landschapsarchitect Tersteeg, die ontwerpen maakte in de Nieuw Architectonische tuinstijl, waarbij geometrische vormen (ovalen, spiegelsymmetrische plantvakken) werden gekoppeld aan de architectuur van het huis. Na het overlijden van Eva Ketjen in 1929 verkochten de erven stukje bij beetje het landgoed. In 1941 werden hoofdgebouw, koetshuis en paardenstallen, tuinmanswoning, oranjerie, de tuin met broeibakken, kassen en tuinmuren en 16 ha bos verkocht aan de heer A. Vis.

In 1944 werd de Martha-stichting met 140 jongens en begeleidend personeel uit Vanenburg ondergebracht op de Kruishorst; het huis werd toen behoorlijk uitgewoond. Op 17 september 1945 was het huis weer vrij van bewoners maar werd toen geclaimd door geallieerde geniesoldaten. Het koetshuis brandde in september 1947 af. Een deel van het bouw materiaal werd in 1950 samen met dat van het toen afgebroken hoofdgebouw gebruikt bij de bouw van twee personeelswoningen aan de Apollostraat 7 en 9. Op de plek van het oude hoofdgebouw verrees in 1951 een nieuw landhuis, ontworpen door architectenbureau Kleinhout en v/d Struer uit Amsterdam. De oostelijke vleugel werd in 1953 toegevoegd, terwijl de tuin werd aangepast naar ontwerp van de tuinarchitecte Betty Waterman uit Almen.

Eind 1979 kocht de heer Frans Wellink het landgoed de Kruishorst met direct omliggende gronden van 4,2 ha. In de loop der jaren is het bezit vergroot tot 13 ha. De tuinmanswoning met de oranjerie en de nutstuin behoren niet meer tot het landgoed. Tegenwoordig is het landgoed eigendom van de heer Th. Jansen.

Overhagen

De havezathe Overhagen wordt reeds genoemd in een rekening van 1373. De oudst bekende eigenaar is Johan Mompelier, een Guliks edelman, die het slot in 1401 verkocht aan Johan de Cock van Opijnen. In 1458 was het eigendom van Gijsbert van Wisch, tevens eigenaar van Nederhagen.

Hertog Karel van Gelre verwoestte het kasteel in 1530, waarna het werd afgebroken. Een groot deel van de materialen werd hergebruikt bij de bouw van kasteel Biljoen.

Onder Hendrik van Nassau Siegen werd - na een grondruil met het St. Catharinagasthuis de zogenaamde 'Graeven Alee' aangelegd, waarvan de huidige Biesdelselaan het noordelijke gedeelte is. De Graeven Alee was een brede laan met vier rijen bomen die doorliep tot de grenzen van Rozendaal. Hendrik verlegde ook de Rozendaalse Beek in 1652 naar zijn slotgracht.

In 1711 werd Overhagen gekocht door Frederik Willem van Spaen, heer van Biljoen die het met zijn bezittingen verenigde. Ter plekke van Overhagen kwam een tuinmanswoning, met uitgestrekte moestuinen, boomgaarden, trek-kasten en broeijerijen. De vierkante gracht om het eiland werd veranderd in een grote vijverpartij met twee cascades. De lange oprijlaan naar de Arnhemsestraatweg werd onderbroken door een vijverpartij ontworpen door Zocher. De tuinmanswoning werd tijdens de Tweede Wereldoorlog verwoest en in 1947 herbouwd naar ontwerp van architect Heineman. Bij de bouw werden materialen hergebruikt van het oude pand en van het afgebroken hotel Nederhagen. De kwekerij Overhagen behoort nog altijd tot Biljoen.

4

Biljoen en Beekhuizen

Het landschap ten oosten van Velp wordt grotendeels bepaald door kasteel Biljoen met zijn waterpartijen, bossen en landerijen. Het landgoed is ongeveer 82 hectare groot. De aanleg strekt zich langs de Beekhuizense beek in noord-oostelijke richting uit tot ver in het stuwwallengebied met zijn hoogteverschillen. Het van oorsprong zestiende-eeuwse kasteel werd gebouwd door hertog Karel van Gelre en staat op het voormatige terrein van 'Broeckerhof', een leengoed dat reeds in 1076 wordt vermeld.

Het kasteel werd in de tweede helft van de zeventiende eeuw ingrijpend verbouwd en ook in de achttiende en negentiende eeuw gewijzigd en gemoderniseerd. Biljoen staat op een omgracht voorplein met keermuren, bruggen en een aan het einde van de achttiende eeuw herbouwd bouwhuis. In 1777 erfde J.F.W. baron Van Spaen (1746-1827) het kasteel met het bijbehorende park, aangelegd in een Frans-classicistische stijl. Deze aanleg - waarvan enkele lanen bewaard zijn gebleven - werd vanaf 1784 door de tuinarchitect J.G. Michael (1738-1800) grotendeels vervangen door een park in landschapstijl dat in 1790 werd voortgezet in het gebied Beekhuizen.

Tussen 1810 en 1827 brachten de tuinarchitecten J.D. Zocher Sr. (1763-1817) en diens zoon J.D. Zocher jr. (1791-1870) nog enkele veranderingen aan in het parkontwerp, waarbij onder andere een verbinding tot stand werd gebracht tussen de slotgracht van Biljoen en de grote vijver voor Overhagen. Dit gebeurde om meer samenhang te krijgen. Sindsdien is er weinig meer veranderd aan de parkaanleg op Biljoen.

In het midden van de negentiende eeuw was het landgoed eigendom van de familie Van Hardenbroek, die in 1867 Beekhuizen en Nederhagen verkocht aan de Duitse industrieel J.H.W. Lüps (1812-1879). Doordat deze in 1872 ook Biljoen verwierf werden beide onderdelen van het landgoed weer verenigd onder een en dezelfde eigenaar.

In 1930 werden gemeente Rheden en Vereniging Natuurmonumenten eigenaar van Beekhuizen. De hoofdstructuur van de laat achttiende-eeuwse tuin- en parkaanleg is nog duidelijk herkenbaar: rondom Biljoen de oude lanen met daarbinnen de landschappelijke aanleg, het open gebied aan weerszijden van de straatweg en het bosgebied op Beekhuizen met zijn paden, de slingerende Beekhuizense beek met cascaden en vijvers. Bij de buitenplaats horen voorts tal van kleinere elementen, waaronder een tweetal ijskelders, tuinvazen, sokkels en toegangshekken.

5

Nederhagen/Den Haag

Nederhagen was een gebouw met toren, dat ten noordoosten van kasteel Biljoen stond. Het werd op de kaart van Christiaan 's Grooten (1558) aangegeven als 'In de Hagh'.

In de vijftiende eeuw was het eigendom van Gijsbert van Wisch, die ook bezitter was van Overhagen, het huis ten zuidwesten van Biljoen.

In 1608 werd het verkocht aan Paul van Arnhem tot Hulshorst (1553-1621). Daarna erfde zijn broer Zeger van Arnhem (1602-1665), ambtsjonker, het huis. Door het huwelijk van Hendrina van Arnhem (1630-1671) en Alexander Spaen in 1651 kwam Nederhagen aan de familie Spaen van Biljoen.

In 1806 werd het huis vertimmerd tot een herenhuis; de gracht was al gedempt. Het huis is daarna bewoond geweest door de families Des Tombe, Van Hardenbroek, Duyvené de Wit en Van Heloma en werd vermoedelijk in het midden van de negentiende eeuw afgebroken.

De naam ging over op een aanzienlijk huis dat gestaan heeft op de hoek van de Zutphensestraatweg en de Beekhuizenseweg. Dit huis was later in gebruik als hotel en raakte tijdens de Tweede Wereldoorlog zwaar beschadigd. Het werd kort nadien gesloopt, mede omdat het een sta-inde-weg vormde voor het verkeer.

6

Larenstein

Het voormalige landgoed Larenstein is sinds 1973 in het bezit van de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein en is tegenwoordig ongeveer 20 ha groot. Daarvoor was het huis Larenstein in gebruik als nonnenklooster.

Omstreeks 1700 was Larenstein een omgracht huis met daaromheen een grote geometrische tuin met rechte lanen en verder ondermeer een boerderij, een moestuin, een sterrenbos en een Turkse tent. Later kreeg het landgoed een meer landschappelijke aanleg met grillige waterpartijen, voor het huis verbreed tot een grotere vijver. In 1892 werd het landgoed gekocht door het Aartsbisdom Utrecht. De nieuwe gebruikers waren de zusters van De Goede Herder die hun moederhuis in Zoeterwoude hadden. Op het terrein verrezen tal van nieuwe gebouwen, waaronder een kapel, gesticht, school en een woning voor de rector. Het oude landhuis werd in 1906 gesloopt. Larenstein was toen bekend als het Gesticht De Goede Herder.

Toen het landgoed in 1973 in handen kwam van de Agrarische Hogeschool Larenstein brak een geheel nieuwe periode aan in de geschiedenis van het landgoed. Het gebouw werd in 1993 uitgebreid en het gehele terrein werd opnieuw ingericht naar ontwerp van Vlug, bureau voor landschapsarchitectuur en stedenbouw. In de nieuwe aanleg, die werd beschouwd als een onderwijskundige voorziening in aanvulling op de lessen binnen het gebouw, is een duidelijk onderscheid gemaakt tussen een ´natuurlijk´ en een ´cultureel´ deel. De oude kloosterbegraafplaats, de religieuze grottuin met nissen voor de heilige Maria en de heilige Bernadette, en het zogenaamde Kapellebos zijn als cultuurhistorische relictten in de nieuwe aanleg opgenomen.

7

Daalhuizen/Dordtwijck

Daalhuizen is de naam van een oud landgoed, waarvan het landhuis in 1966 werd gesloopt. Aan het oude landgoed herinneren nog de Daalhuizerweg en het park Daalhuizen. Aan de Daalhuizerweg is bij de voormalige inrit op twee posten nog de naam Daalhuizen te lezen.

Het oude Daalhuizen wordt al genoemd in 1506. Het was een zogenaamd 'galgengoed' wat betekende dat de eigenaar verplicht was om paard en wagen beschikbaar te stellen aan justitie voor het vervoer van misdadigers van Arnhem naar de Galgenberg waar zij terecht werden gesteld.

Het goed kende verschillende eigenaren. In 1794 werd het gekocht door de advocaat mr. Gerard van Hasselt (1751-1825), die een nieuw huis liet bouwen ten noorden van de huidige Arnhemsestraatweg. Van Hasselt had diverse ambten en was onder andere secretaris van de Provinciale Rekenkamer van Gelderland en raad, schepen en burgemeester van Arnhem. Zijn kleinzoon mr. Gerard Jacobus van Hasselt (1817-1879) was burgemeester van Westervoort en later secretaris van de gemeente Rheden. Hij liet het huis vergroten. Daarbij werden stenen gebruikt van het gesloopte huis op het landgoed De Waterberg bij Arnhem dat in 1825 door Baron van Heeckeren werd verenigd met Sonsbeek. Tussen het huis en de straatweg lag een open gebied met een grote vijver aan de westzijde.

Na 1879 werd het landgoed bewoond door het uit Frankrijk afkomstige geslacht De Roo. Mr. Engelbert Anthonie de Roo van Westmaas verving het oude herenhuis door een geheel nieuw pand met een afzonderlijk stalgebouw, nadat het terrein was verlaagd. Tevens werd een fraai park aangelegd. Bij het huis stonden oranjeboomen en laurier terwijl in de kassen allerlei zeldzame planten waren te vinden. In 1940 werd op het landgoed, westelijk van de grote vijver, het huis Dordtwijck gebouwd; de eerste steen werd gelegd door Willem Reinhard Constant De Roo (1890-1984).

Daalhuizen werd in 1947 verkocht aan E. de Graaf, directeur van een tapijtweverij, die het noordelijke deel van het terrein en een strook langs de Daalhuizerweg doorverkocht aan een bouwonderneming.

Het parkbos en de waterpartij bleven bij het nieuwe Dordtwijck horen. Dit huis ligt fraai aan de rand van een open, min of meer rechthoekig terrein. Van de landschappelijke aanleg bleven ten noorden en vooral ten oosten van het huis en het open terrein enkele fragmenten bewaard, waaronder de langgerekte vijver.

Op het landgoed is ook een monument te vinden ter herinnering aan de slagen bij Quatre-Bras en Waterloo in 1815. Het monument, opgericht in opdracht van de Oranjegezinde Van Hasselt, heeft als opschrift: 'Aan den jongen held Willem F.G.L. Pr. v. Oranië en alle zijne brave wapenbroeders van 1815 toegew.'

8

Rozenhage

Het aan de zuidzijde van de Arnhemsestraatweg gelegen landgoed Rozenhage werd in 1890 gesticht door J.J. Duyvené de Wit. Zijn vader had in Nederlands Indië een fortuin verworven.

Het landgoed werd begrensd door de voormalige muur van de moestuin van Daalhuizen, de Arnhemsestraatweg, het bovineinde van de voormalige Laarweg en de Slangen-kamp. De Slangenkamp was indertijd het domein van de ringslangen, die een goed verblijf hadden op de zonnige hellingen bij het water van de spreng.

De Wit woonde een aantal jaren op het landgoed. Daarna verbleef zijn zoon tot 1934 daar. Kort daarna werd het huis gesloopt op de kelders na. Op deze kelders werd een nieuw huis gebouwd in opdracht van de familie Van Hall, naar ontwerp van de Arnhemse architect W.A.M. van de Ven in de stijl van het Nieuwe Bouwen.

De landschappelijke parkaanleg met vijver is grotendeels bewaard gebleven maar van het oorspronkelijke bezit afgesplitst. Verder zijn de oude tuinmanswoning (Rozenhagelaan 18) en een gietijzeren poort (bij Rozenhagelaan 2) bewaard gebleven.

Rosendaal

Rosendaal is uniek gelegen in een beekdal op de stuwwalrand. Er zijn van nature grote hoogteverschillen en er stroomt een beek met een waterval. Bij de aanleg van het park is daar op bijzondere wijze gebruik van gemaakt, zoals bij de vijverpartijen met cascaden, waterlopen en de door zwaartekracht aangedreven fonteinen.

Kasteel Rosendaal is waarschijnlijk gebouwd aan het begin van de veertiende eeuw door Graaf Reinoud I van Gelre; het wordt al genoemd in 1314. In 1536 kwam Rosendaal in handen van Willem van Scherpenzeel en in 1579 werd het eigendom van Dirck van Dorth. Sindsdien is Rosendaal bijna 400 jaar door vererving eigendom geweest van de familie Van Arnhem, Torck en Van Pallandt. Het huidige aanzien van het kasteel is rond 1722 ontstaan toen het vierkante huis tegen de toren werd aangebouwd, met gebruikmaking van ouder muurwerk. In 1837 kwam door verbouwingen de zijvleugel met het koetshuis gereed.

In de zeventiende eeuw was de in formele stijl aangelegde tuin van kasteel Rosendaal al vermaard. De toenmalige eigenaar Jan van Arnhem was een groot liefhebber en kenner van de tuinkunst. Lubbert Adolf Torck zette de traditie voort en schakelde omstreeks 1725 Daniel Marot in voor de vernieuwing van de tuin waartoe de schelpengalerij, bedriegertjes en theekoepel behoorden: tuinsieraden die later in de landschappelijke aanleg bewaard bleven. De huidige aanleg in landschappelijke stijl kwam vanaf 1837 tot stand naar ontwerpen van J.D. Zocher jr. Rond 1781 was echter al een begin gemaakt met de aanleg in landschapsstijl waarbij architect P.W. Schonck werd ingeschakeld. Op de kaart van landmeter De Man uit 1810 zijn binnen de oude structuren enkele slingerpaden ingetekend.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog raakten kasteel en park zwaar beschadigd. In de woonvertrekken van het kasteel tussen het hoofdgebouw en het koetshuis brak op 19 november 1943 brand uit na de inslag van een bom die werd gelost door Amerikaanse bommenwerper die uit Duitsland terugkeerde. Op 12 februari 1945 stortte een verdwaalde V2 in het park neer waardoor vooral de schelpengalerij ernstig werd beschadigd. Gedurende de bevrijdingsdagen van april 1945 werd de gehele zuidzijde van het kasteel zwaar getroffen door geallieerde beschietingen. Een deel van de nog aanwezige inboedel, zoals een Saksisch servies in de tweede salon, ging daarbij verloren. De oranjerie werd zelfs onherstelbaar beschadigd en moest worden afgebroken. Het kasteel werd door Willem Frederik Torck baron van Pallandt hersteld. Hij betrok met zijn tweede echtgenote de zijvleugel en verhuurde de hoofdvertrekken van het huis zelf; er werd een rusthuis in gevestigd.

De laatste bewoner van het kasteel, W.T.F. baron van Pallandt liet het kasteel in 1977 na aan de Stichting Het Geldersch Landschap om huis en park als eenheid te behouden. Het kasteel is samen met het park en de Koningsberg 45 ha groot. De restauratie van het kasteel werd uitgevoerd in 1986-1989. De inrichting uit 1990 weerspiegelt de laatste bloeiperiode van het huis tussen de jaren 1900 en 1940. De schelpengalerij werd in de jaren zeventig gerestaureerd, het park als geheel in de jaren tachtig, waarbij ook de formele rozentuin opnieuw werd aangelegd ter plaatste van de oude. De oranjerie werd in 1990 herbouwd en als theeschenkerij in gebruik genomen. De alom bekende bedriegertjes en het schelpengrotje zijn in de jaren negentig hersteld. De restauratie van het interieur van de theekoepel vormt het sluitstuk van dit omvangrijke herstelprogramma.

10

Overbeek

Het voormalige landgoed Overbeek aan de Hoofdstraat in Velp werd in 1901 omgevormd in een villapark. Het, naar ontwerp van de tuinarchitect Hugo Poortman (1858-1953), aangelegde villapark is een van rijkswege beschermd dorpsgezicht.

De kern van het landgoed was het zogenaamde 'Scholtenhuis', dat omstreeks 1640 werd gebouwd door majoor Willem van Broeckhuysen en later, vanaf 1677, bekend was onder de naam 'Overbeek'.

In 1700 brandde Overbeek af, maar het werd in dezelfde stijl herbouwd. Het landhuis werd omstreeks 1700 omgeven door een tuin in Barokke stijl. In de as van het huis lag aan de achterzijde een langgerekte waterpartij die de midden-as vormde van twee langwerpige boomgaarden die in driehoekvorm werden afgesloten. Aan de oostzijde van het huis lagen bossen en ten westen - binnen een lanenstelsel - moestuinen en akkers.

Omstreeks 1770 ging het wéér in vlammen op. Deze keer werd het niet meer in dezelfde stijl herbouwd, maar de toenmalige eigenaren Jacob Willem van Eck en Margaretha Vijgh gaven in 1770 architect Anthonie Viervant, stadstimmerman en architect in Arnhem, opdracht om een landhuis te bouwen. Op een omgracht terrein verrezen een rechthoekig en symmetrisch hoofdgebouw, alsmede twee bijgebouwen, die fungeerden als koetshuis, paarden-/beestenstal, oranjerie en melkkamer.

De baroktuin werd omstreeks 1800 vervangen door een park in landschapsstijl. De formele structuren maakten daarbij plaats voor een landschap met langgerekte, gebogen paden en waterpartijen. In het park werden allerlei romantische elementen opgenomen, zoals een aeolusharp, schelpengalerij, theekoepels, fontein, kluisenaarshut en badhuis.

Het elf ha grote landgoed Overbeek werd door de laatste eigenaren, Henri Louis de Bruyn en diens echtgenote Catharina Theodora van Braam, in 1900 verkocht aan Willem Honig (1855-1927), een architect die in Velp en omgeving werkzaam was. Behalve architect was hij tevens meerdere jaren gemeente-opzichter en lid van de gemeenteraad. Honig nam het initiatief om van het landgoed een villapark te maken. Hij streefde naar een zo fraai mogelijke aanleg met grote deftige villa's op ruime kavels. Om alles in goede banen te leiden, werd in 1900 de N.V. Villapark Overbeek opgericht. Honig was technisch directeur, hetgeen betekende dat hij zich bezig hield met de uitvoering van het plan. Voor het ontwerp van het villapark werd de tuin- en landschapsarchitect Hugo A.C. Poortman (1858-1953) aangetrokken. Poortman baseerde zijn ontwerp voor het villapark op het bestaande padenstelsel van de tuin van het landgoed. Het ontwerp omvatte diverse gebogen lanen en een grote centrale waterpartij, waartoe de door het park lopende Rozendaalse beek werd benut. Oude bomen bleven zoveel mogelijk gespaard. Het landhuis Overbeek dat men een nieuwe bestemming wilde geven werd in 1906 alsnog gesloopt.

De N.V. Villapark Overbeek werd in augustus 1915 ontbonden; alle grond was verkocht zodat het gestelde doel was bereikt. Veel van de oorspronkelijke villa's zijn bewaard gebleven; de meeste zijn gebouwd tussen 1900 en 1920. De muziektent op het eiland in de grote vijver is van 1921.

Aan het oude huis Overbeek herinnert nog de poort met boven op de boog de wapenschilden van de families Van Spaen en Van Hardenbroek. De poort is in feite het middensstuk van de balustrade van het oude huis.

11

Heuven

Het ten noorden van het dorp Rheden gelegen landgoed Heuven is tegenwoordig ongeveer 133 ha groot. De kern van het landgoed is eigendom van de Stichting Wurfbain's Hof (ca. 15 ha), de rest is van Natuurmonumenten, die in de boerderij De Heurne, gebouwd in 1866, een bezoekerscentrum hebben ingericht.

Heuven wordt reeds in 1379 vermeld onder de naam Ter Hoeve en was destijds een Gelders Leen. Van 1402 tot 1617 was het eigendom van de familie Van Heerd of Van Heerde en vervolgens van de families Huguen en Van Hasselt. Naderhand raakte het eigendom versnipperd over verschillende eigenaren.

De kern van tegenwoordige landgoed Heuven kwam in 1791 in het bezit van Willem van Sadelhoff en werd door latere eigenaren herhaaldelijk uitgebreid. Volgens het kadastrale minuutplan van 1832 was het landgoed destijds in bezit van C.C. van Hemert. Bij het toenmalige landhuis, mogelijk daterend uit 1700, lagen een grote siertuin en andere tuinen van vermaak, alsmede het nog bestaande sterrenbos. Zuidelijk van het landgoed stonden twee boerderijen. Van der Aa roemde het landgoed vanwege haar " *...heerlijke vergezichten op haar bergen, bevallige wandeldreven in haar dalen, doorsneden met kleine vijvers...* ".

Het landhuis en een koepel werden reeds in 1844 afgebroken. In 1854 werd, iets hoger op de heuvel, een nieuw landhuis gebouwd, ontworpen door de architect M.G. Tetar van Elven. Tegelijkertijd is een parkontwerp gemaakt door S.A. van Lunteren (1813-1870), waarvan geen tekeningen bewaard zijn gebleven.

In 1856 werd het landgoed gekocht door bankier Jacobus Willem Wurfbain (ca. 1816-1888), die een rentmeesterswoning (De Uylenburg; 1860) en een koetshuis (1861) liet bouwen in de trant van de in het midden van de negentiende eeuw vaak toegepaste Engelse Neo-Tudorstijl. Zijn zoon mr. Joan Gerard Wurfbain (ca. 1856-1937) nam het bezit over en liet Leonard Springer in 1889 een ontwerp maken voor de vernieuwing van de rondom het huis gelegen tuin. Op het landgoed was ook een grote ommuurde moestuin met kassen, broeibakken en leifruit.

Bijzonder is ook het zogenaamde Noorse Huis, een houten chalet uit 1903 dat een plek kreeg achter het landhuis. Dit chalet was ontworpen in het kader van een tentoonstelling voor toegepaste kunst in en om Musis Sacrum in Arnhem en aangekocht door mr. J.G. Wurfbain. In 1940, drie jaar na diens overlijden, werd het landhuis afgebroken.

Landgoed Heuven bestaat tegenwoordig grotendeels uit akkerlanden en weiden, boomgroepen, holle wegen en een parkbos met slingerpaden en een sterrenbos. In het noordwestelijke deel staat een schaapskooi. De ten noordoosten daarvan gelegen langgerekte vijverpartij de Heienbeek, gegraven vanuit een natuurlijke bron, diende vroeger als drink- en wasplaats voor de schapen. Aan de oostzijde van het landgoed staat de boerderij Midden Heuven (1850), thans een restaurant.

12

Valkenberg

De Valkenberg, in gebruik als vakantiehôtel van het Rode Kruis, ligt aan de Zutphensestraatweg, ten noordoosten van het dorp Rheden. Het in 1834 in opdracht van de Amsterdamse koopman Matthijs Westendorp gebouwde statige, wit gepleisterde huis staat aan de bovenrand van het tegen de flank van de stuwwal gelegen weiland.

Het huis ging over in verschillende handen tot dr. H. ten Cate Hoedemaker, arts uit Arnhem, het in 1901 kocht. Na diens overlijden kwam het toen ruim 57 ha grote landgoed in eigendom van mevrouw C.C. van Sminia, geboren Hoboken. Zij schonk De Valkenberg in 1966 aan het Rode Kruis. In dat jaar is het huis verbouwd en gemoderniseerd.

Het enige jaren geleden opnieuw uitgebreide huis heeft voor een groot deel haar oorspronkelijke uitstraling behouden. Door de prachtige ligging wordt het statige voorkomen van het huis versterkt. Aan de voet van het huis ligt een glooiende weide met oprijlanen aan weerszijden. Ten noorden van het huis liggen uitgebreide bosrijke terreinen.

De oorspronkelijke Engelse landschapsstijl is nog ten dele te herkennen in het park met zijn kronkelende paden en enkele open terreinen. De bossen sluiten aan op het Nationale Park de Veluwezoom. Links van het landhuis staat aan de straatweg de voormalige hovenierswoning.

13

Middachten

Kasteel Middachten is gelegen tussen de dorpen De Steeg en Ellecom. Het Veluws leenboek spreekt in 1315 reeds van een huis en voorborgte te Middach. De situering van het kasteel is beïnvloed door de nabijheid van de oudste doorgaande weg van Arnhem naar Zutphen (Boerenweg), de loop van de rivier de IJssel en de Molenbeek.

Het kasteel dat in 1643 grotendeels was vernieuwd, werd in het rampjaar 1672 door de Fransen verwoest. Het kasteel werd in opdracht van Godard van Reede, Graaf van Athlone, tussen 1695 en 1698 herbouwd in Hollands Classicistische stijl, naar ontwerp van de architecten Steven Vennecool en Jacob Roman. Het aanzien van het kasteel is sindsdien niet meer ingrijpend gewijzigd.

De huidige tuin- en parkaanleg rondom het kasteel dateert uit verschillende perioden. In het midden van de zeventiende eeuw was van een uitgebreide tuinaanleg nog geen sprake; wel waren er al verschillende lanen, waaronder de zogenaamde Middachterallee. Deze laan werd in 1629 aangelegd. Het was en is nog steeds een zeer beeldbepalend element in de gemeente, onder meer vanwege zijn monumentale beplanting aan weerszijden. De huidige beplanting met beuken dateert overigens van na de Tweede Wereldoorlog.

Het kasteel staat vanouds op een omgracht terrein, verbonden met een voorplein waarop twee bouwhuizen. Onder Reinhard van Reede (1678-1747) kreeg Middachten een nieuwe aanleg met een buitengracht aan de zuid- en oostzijde (ca. 1700) en een formele tuinaanleg voor het tussen de binnen- en buitengracht gelegen terrein.

In hun huidige vorm zijn de tuinen grotendeels gebaseerd op een ontwerp van Hugo Poortman uit 1901, gemaakt in opdracht van de graaf en gravin Bentinck-van Heeckeren van Wassenaer.

In 1969 werd door landschapsarchitect H. van Koolwijk een restauratieplan gemaakt. In de afgelopen jaren is veel geïnvesteerd in de restauratie van de tuinen, waarin onder andere een rosarium, een kruidentuin, een orangerie met kuipplanten en een groen theater met coulissen van gesnoeide taxus aanwezig zijn. De muren zijn bezet met leifruit in verschillende palmetstijlen. Ook is er een gras-tennisveld en een bowlbaan.

Tot Middachten behoorden uitgestrekte landerijen. Ten noorden van de Middachterallee waren dit de zogenaamde Middachter Bossen en Het Asselt. Dit zijn oude bossen, ingericht ten behoeve van het jachtbedrijf. Het Asselt werd overigens in 1844 weer van Middachten afgescheiden. In 1917 werden bossen aangekocht uit het landgoed Avegoor, die qua aanleg een geheel vormden met de bossen van het Hof te Dieren. In de Havikerwaard lagen diverse boerderijen die met de bijbehorende landerijen eveneens deel uit maakten van het landgoed. Deze boerderijen zijn door hun kleurstelling als zodanig herkenbaar.

14

Avegoor

Het landgoed Avegoor ligt aan de straatweg, direct ten westen van het dorp Ellecom. Het landgoed had zijn naam te danken aan de boerenhofstede Auergoir. Avers is weg en goor betekent moerassig, waterig land.

De stichter Jacob van Evegoor uit 1356 verwierf het als leengoed. In 1626 behoorde het landgoed aan de heren van Middachten; in 1648 werd het aangekocht door Willem II van Hof te Dieren. Het bleef in het bezit van de Oranjes tot 1800. De Koninklijke familie gebruikte het landgoed met name voor de fazanten- en zwijnenjacht.

Het huis Avegoor werd in 1847 gebouwd voor de familie Athlone naar ontwerp van architect L.H. Ebersson. Het terrein rondom het huis kreeg een landschappelijke aanleg met enkele grote gebogen, beplante lanen en veel open gebied met daarin boomgroepen. Door verkopen viel het landgoed uiteen. Een deel van de ten noorden van de straatweg gelegen bossen ging in 1917 over naar de eigenaren van Middachten, terwijl op een deel oostwaarts van het hoofdgebouw een villapark werd aangelegd.

Voor de Tweede Wereldoorlog was het landgoed bekend onder de naam Troelstra Huis, een vakantieoord van de Nederlandse bond van personeel in Overheidsdienst. Tijdens de oorlog kwam het landgoed in Duitse handen terecht. In 1941-1943 was Avegoor een opleidingsinstituut voor de Nederlandse SS. Op het landgoed werd tijdens de Duitse bezetting een kolossale sporthal gebouwd.

Tegenwoordig is het in gebruik als hotel en conferentieoord. Door alle wijzigingen is het karakter van het landgoed alleen in hoofdlijnen bewaard gebleven. In de huidige bossen rondom het huis is de afwisseling van open en gesloten delen karakteristiek.

15

Hofstetten

De op de hoek van de Zutphensestraatweg en de Hofstetterlaan gelegen kleine buitenplaats Hofstetten kwam in de jaren 1835-1836 tot stand nadat landbouwer G. van Striep een stuk bouwland had verkocht aan Cornelis van Rheden en Steven van 't Haff. In 1836 verkochten deze projectontwikkelaars het nieuw gebouwde herenhuis aan mr. J.J. van Halteren uit Rhedersteeg.

Het in neo-classicistische stijl gebouwde huis heette aanvankelijk Vredenhoef. Het werd reeds in 1838 verkocht aan het Rotterdamse raadslid J.P. Havelaar. Hij wijzigde de naam in Hofstetten en liet een koetshuis en paardenstal bouwen.

In 1846 overleed Havelaar, waarna verscheidene families op het huis hebben gewoond. Het oorspronkelijk vierkante huis werd in 1865 vergroot met onder andere een driezijdig uitspringende middenpartij, bekroond door een balustrade met vazen.

De Hofstetterlaan was vroeger waarschijnlijk een schaapsdrift. De monumentale eiken aan deze laan werden vermoedelijk omstreeks 1860 geplant.

In de 20e eeuw was het landgoed eigendom van C.J. baron Schimmelpenninck van der Oye. Het terrein achter Hofstetten met het prieeltje werd in 1978 verkocht aan een beleggingsmaatschappij, waarna op het terrein een vijftiental woningen werd gebouwd. Het prieeltje van Hofstetten kwam aldus in een van de tuinen terecht.

16

Hof te Dieren

Het Hof te Dieren is gelegen aan de Zutphensestraatweg, direct ten westen van het dorp Dieren. De literatuur vermeldt het Hof te Dieren al in de twaalfde eeuw. Als beloning voor zijn goede diensten schonk de Duitse keizer Frederik I Barbarossa in 1186 Hof te Dieren aan Graaf Engelberg von Berg. Vijftig jaar later schonk diens zoon het hof aan het 'Hospitaal van Sint Marie van het Huis der Theutonici' oftewel de Duitse Orde. Die had het tot 1647 in bezit. In dat jaar werd de hof eigendom van stadhouder Prins Willem II, die er in de daarop volgende jaren een zeer uitgestrekte, omheinde wildbaan liet aanleggen. Het centrum van de hof was in de zuidoosthoek van deze Wildbaan gelegen, even ten zuidoosten van de huidige straatweg. Aan de westzijde breidde Willem II zijn bezittingen uit met de aankoop van een deel van het Rhederbosch; op de Rouwenberg liet hij een huis bouwen.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw was het hof in bezit van Koning-Stadhouder Willem III, die het Hof tussen 1679 en 1684 ingrijpend liet verbouwen en tot zijn favoriete jachthuis omvormde. Voorts werd het hof omgeven door een ruime, formele tuinaanleg, waarbij de door de Ruitenbeek gevoede brede waterpartij werd vergraven tot een aantal rechthoekige waterparterres en rechte waterkanalen.

Uit deze tijd dateren ook de zogenaamde Koningswegen, de kaarsrechte over de Veluwe lopende wegen, die de verschillende jachtverblijven van de Koning-Stadhouder onderling zo kort mogelijk moesten verbinden.

In de loop van de achttiende eeuw volgden verdere wijzigingen en uitbreidingen. Ter plekke van het oude Ellecomse bos werd na 1728 de Oude Plantage aangelegd, beplant met eiken, beuken en dennen. Ter plekke van het oude Dierense bos werd de Nieuwe Plantage (1757-1763) aangelegd met het

sterrenbos op de Carolinaberg, waarvan de 14 assen deels - als lanen - nog altijd het huidige Dierense bos doorsnijden en de westwaarts daarvan gelegen wagenwielvormige aanleg op de Prins Willemsberg. Ook de Buitenallee zou in deze tijd zijn aangelegd. De Burmania-allee (1763) werd aangelegd als verbinding tussen de Prins Willemsberg en de Rouwenberg. Het Dierense bos wordt aan de zuid(oost)zijde vanouds begrensd door de Zuidlaan en aan de (noord)oostzijde door de Oostlaan.

In februari 1795 brandde Hof te Dieren af. Het eigenlijke landgoed Dieren werd omstreeks 1820 - zonder de bossen - verkocht aan Marie-Cornelië gravin van Wassenaer van Twickel die er een nieuw landhuis liet bouwen. Zij liet in 1823 door de tuinarchitect Jan David Zocher (1791-1870) het parkgedeelte ten zuidoosten van de Zutphensestraatweg opnieuw inrichten in landschapsstijl. Deze nieuwe aanleg bleef in hoofdlijnen herkenbaar, ook na de omstreeks 1870 in opdracht van de toenmalige eigenaar baron Van Heeckeren door de tuinarchitect C.E.A. Petzold aangebrachte wijzigingen. In de weilanden werden enkele boomgroepen aangeplant. Ook de ommuurde moestuin is toen toegevoegd.

Begin 1945 brandde het hoofdgebouw af en is tot op heden niet herbouwd. Resterende bouwwerken zijn onder andere een van oorsprong wellicht zeventiende-eeuws bijgebouw, bekend als het Bombergse huis, de tuinmanswoning (ca. 1900) met bijbehorende schuur, een boerderij en stalgebouw, een ijskelder, de scheidingsmuur tussen de Zutphensestraatweg en het zuidelijk daarvan gelegen park (de Koningsmuur), en muurwerk in het park. Sinds 1975 wordt het landgoed beheerd door de stichting Twickel.

Carolínapark

Het Carolínapark ligt aan de Hogestraat in de kom van Dieren. Het neoclassicistische herenhuis van dit kleine buiten dateert oorspronkelijk mogelijk uit de zeventiende eeuw. De bijbehorende, in 1832 nog bescheiden, tuin kreeg in de loop van de negentiende eeuw haar huidige omvang door de samenvoeging van enkele percelen.

De huidige aanleg in gemengde stijl kwam waarschijnlijk omstreeks 1875 tot stand, onder leiding van Jan Copijn. Kenmerkend zijn de slingerende paden, de vijver, de weidse gezichten en het hoog opgaand geboomte langs de randen. In het park bevinden zich diverse soorten ruim honderd jaar oude bomen.

Het park werd in 1942 door de gemeente aangekocht uit de nalatenschap van mejuffrouw J. Haitzema-Viëtor, die het huis lange tijd had bewoond. In het park is ook een in 1916, vermoedelijk naar ontwerp van architect G.J. Uiterwijk, gebouwd tuinhuis te vinden in de zogenaamde Um-1800 stijl en een herdenkingsmonument ter herinnering aan de (slachtoffers van de) Tweede Wereldoorlog.

18

De Bockhorst

Het huis De Bockhorst ligt aan de oostzijde van het dorp Spankeren, deels verscholen achter een Beukenlaantje met aan het begin daarvan twee robuuste, gemetselde pijlers.

Van de geschiedenis van De Bockhorst is nog weinig bekend. Tot de zestiende eeuw hoorde het onder de Geldersche Toren in Spankeren. De Gelderse hertog Karel van Egmond was eigenaar in 1535. Later was het achtereenvolgens onder meer in het bezit van de families Van Delen, Van Dedem en Feriet.

In 1832 was het landgoed ruim 100 ha groot met vooral akkers en akkermaalshout. Generaal-majoor P.S.R. van Hooff, eigenaar sinds 1841, verving het oude landhuis door een geheel nieuw gebouw.

Na zijn overlijden in 1865 verwisselde het landhuis nog vele malen van eigenaar. Rond 1900 was het huis een jongensinternaat. In 1906 is De Bockhorst in bezit gekomen van de familie Van Voorst Vader, wiens nazaten de huidige eigenaren zijn.

Het diverse malen verbouwde landhuis heeft na de voltooiing van de restauratie in 1991 zijn negentiende-eeuwse karakter teruggekregen. Het wordt aan drie zijden omgeven door een gracht, gevoed door de Assenbeek. Van het vroegere 17 ha grote parkbos met zijn wandelpaden, vijver, sloten, bruggetjes en beplanting is slechts een klein deel overgebleven. Het bijbehorende boerenbedrijf is nog steeds actief.

19

Kerkwijck (IJsselsteijn)

Het huis IJsselsteijn werd in 1846 gebouwd aan de Zutphensestraatweg Spankeren; later heette het Kerkwijck.

Bij het huis verrezen tevens een tuinmanswoning en een theehuis, respectievelijk in 1872 en 1877. Ook was er een koetshuis. Bij het buiten lag een klein parkbos met slingerpaden.

In 1923 werd baron Van Voorst tot Voorst eigenaar. Hij heeft op het landgoed een sportveld laten aanleggen, waarbij in 1930 een nieuw clubgebouw werd geplaatst.

Het landhuis werd in 1946 door brand verwoest; de laatste restanten werden omstreeks 1950 afgebroken. De bijgebouwen ruimden het veld in 1971. Van Kerkwijck bleef alleen wat opgaand geboomte over, in de volksmond bekend als 'het Kraaienbosje'.

20

De Geldersche Toren

Het landgoed De Geldersche Toren ligt in de uiterwaarden - 'de Spankerense weilanden' - bij het dorp Spankeren. Direct achter het huis mondt de Laag Soerensebeek uit in de IJssel. De toren wordt al in de Middeleeuwen vermeld. De van oorsprong zware, ronde verdedigingstoren, werd door Karel van Gelre in 1535 aan de IJssel gebouwd.

In de vroege achttiende eeuw kwam de Geldersche Toren in bezit van de familie Van Rhemen (Van Broeckhuijsen) die het landgoed in 1718 in kaart lieten brengen. De bezittingen omvatten destijds het merendeel van de Spankerense weilanden alsmede bouwland aan de andere zijde van de doorgaande weg en gronden aan de Brummense zijde van de Laag Soerensebeek. Het huis was vanaf de doorgaande weg (tussen Zutphen en Arnhem) bereikbaar via een lange, rechte laan en lag op een grotendeels omdijkt en omgracht terrein. Binnen de dijken was sprake van een eenvoudige, formele (barokke) aanleg. De toren lag rondom in het water aan een voorplein met twee bijgebouwen. Aan weerszijden van de oprijlaan lagen weilanden en, dicht bij het huis, boomgaarden.

De kadastrale minuut van 1832 geeft in hoofdlijnen hetzelfde beeld. De inrichting van het omgrachte terrein is minder gedetailleerd weergegeven en lijkt licht gewijzigd. Het bijgebouw aan de zuidoostzijde is inmiddels afgebroken. Het andere bijgebouw is waarschijnlijk het koetshuis.

Uit de literatuur blijkt dat naar ontwerpen van H. van Lunteren (1780-1848) en zijn zoon S.A. van Lunteren (1813-1877) in de jaren 1844-1846 de omgeving van het huis werd gewijzigd in een meer landschappelijke aanleg terwijl tevens het koetshuis werd vernieuwd. Het plan van Van Lunteren behelsde waarschijnlijk voornamelijk de herinrichting van het omgrachte terrein en het bosperceel ten noorden van de boomgaard alsmede de aanleg van een tweede, met beuken beplante, gebogen oprijlaan. Deze deels langs de Laag Soerensebeek aangelegde laan is ingetekend op de topografische kaart van 1846.

In 1863 werd Alexander van Rhemen de nieuwe eigenaar. Na zijn huwelijk in 1867 vatte hij het plan op om de toren te gaan bewonen, waartoe in 1868 de in verval geraakte toren naar ontwerp van de architect Jan Brink Evers (1817-1890) uit Ellecom vanaf de eerste verdieping geheel nieuw werd opgebouwd. De vernieuwing bleef niet beperkt tot de toren. In de laatste decennia van de negentiende eeuw werden voorts binnen het omdijkte/omgrachte terrein een nieuw koetshuis (ca. 1870), een dienstwoning en een orangerie (beide 1880) gebouwd. Het oude koetshuis aan het voorplein werd afgebroken. Direct buiten de omgrachting verzeen een schuur (ca. 1870) en een tweede dienstwoning (ca. 1890). Ook de waterhuishouding rondom het huis werd vermoedelijk in de tweede helft van de negentiende eeuw verbeterd. Enkele werken (stuwen, sluizen en duikers) dateren mogelijk uit deze periode. Een brug over de Laag Soerensebeek in de tweede oprijlaan werd in 1872 gebouwd.

Het landgoed vormt een markant element in het open uiterwaardengebied van Spankeren met weilanden, kolken en een oude loop van de IJssel. Vanaf de Zutphensestraatweg voert een rechte, met forse eiken beplante, oprijlaan naar de Geldersche Toren. Vanaf de toren gezien is de laan als een zichtas gericht op de toren van de N.H. kerk van Spankeren. Aan weerszijden van de oprijlaan liggen bouwen weilanden en, dichterbij het huis, aanzienlijke restanten van de oude (hoogstam-)boomgaarden.

Ten zuidwesten van de toren staan aan de buitenzijde van de omgrachting een schuur en een dienstwoning met daartussen een moderne loods. Het terrein rondom de toren is aan de zijde van de IJssel bedijkt. De dijk aan de zuidzijde is beplant met een dubbele rij eiken. De grachten, deels verbreed tot vijvers, worden gevoed door de Laag Soerensebeek. Het waterpeil kan geregeld worden door middel van kleine stuwten en sluisen.

Midden op het terrein staat de toren, aan alle zijden omringd door water. Voor de toren ligt een afgerond plein, met in het midden een gazon. Aan de zuidzijde van het plein staan de oranjerie en een dienstwoning, met daarachter een door hagen omgeven moestuin met kassen en een, deels als laan aangeplante, boomgaard. Vanuit de moestuin leidt een pad door een tweetal, van elders afkomstige, poorten met twee kolommen naar een trap aan de gracht.

Ten noordoosten van de toren staat het koetshuis, tegenwoordig voornamelijk in gebruik als woning. In de grote vijver achter de toren ligt een eiland, bereikbaar via een kleine, vaste brug. Het binnen de gracht gelegen terrein aan de noordzijde van de toren is ondermeer beplant met oude eiken en platanen en betreft mogelijk een restant van de landschappelijke aanleg van Van Lunteren.

21

Huis Laag-Soeren en kuuroord

Voor de ontwikkeling van Laag-Soeren begon in 1767 een belangrijke periode. In dat jaar kochten de Arnhemse Carel Otto van Kesteren en zijn vrouw Frederika Hoevenaar van Victor baron de Watteville en Theodora Willemina van Lynden zes boerderijen, de tiend in Laag-Soeren en aandelen in de markegronden en de Soerense Hees.

Van Kesteren begon voor 1780 al met de bouw van het huis Laag-Soeren en de aanleg van een allée, de latere Badhuislaan. Verder werden in de omgeving van het huis de nodige woeste gronden ontgonnen, enkele lanen aangelegd en bossen aangeplant. Van Kesteren bouwde aan de beken een drietal papiermolens, namelijk 'Welbedacht' (1791), 'Nagedacht' (1793) en 'Goedgedacht' (1796).

Van Kesteren zou enkele sprengen hebben laten graven om de Bovenbeek beter van water te voorzien.

In 1848 werd het landgoed eigendom van Pieter Nicolaas Jut van Breukelerwaard (1786-1874) en brak een heel nieuwe periode aan in de geschiedenis van Laag-Soeren. Geplaagd door jicht zocht deze nieuwe eigenaar naar genezing. In Duitsland vond hij een badinrichting voor de koudwater-geneeskunde, gesticht door Vincent Priessnitz. Na zijn genezing werd Jut van Breukelerwaard een vurig pleitbezorger van de koudwater-behandeling. Hij zag in de fraaie en gezonde omgeving gecombineerd met de beschikbaarheid van zuiver Veluwewater uit de sprengen een meer dan geschikte plaats om zijn plannen voor een kuuroord te verwezenlijken. In 1850 werd begonnen met de bouw van de badinrichting. Enkele jaren eerder was men begonnen met de bouw van 'Sprengenoord', een logement met stalling en koetshuis, nabij de watermolen aan de Harderijkerweg.

In 1874 kwam Jut van Breukelerwaard te overlijden, waarna de stichting Bethesda zijn landgoed en kapitaal kreeg te beheren. Het huis Laag-Soeren werd een hotel, waarvan de gasten ook konden kuren in het badhuis.

Bij het huis werd in 1876 een dienstwoning gebouwd, waarin lange tijd ook het postkantoor was gevestigd. Op de enk werd, vermoedelijk in 1929, 't Jachthuis gebouwd, de woning voor de jachttopziener.

Het huis Laag-Soeren verkeert tegenwoordig in vervallen staat. Van de tuin in parkachtige aanleg zijn de hoofdlijnen bewaard gebleven. 'Sprengenoord' ging onder leiding van de stichting dienen als huisvesting van patiënten, die gratis of tegen een laag tarief werden verpleegd, terwijl in het grote badhuis de meer welvarende gasten werden ondergebracht.

In de loop van de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw leverde de exploitatie van de badinrichting steeds grotere problemen op, hetgeen uiteindelijk heeft geleid tot de ontbinding van de stichting op 5 juni 1936. In het daaraan voorafgaande jaar waren alle resterende bezittingen van de stichting geveild.

Ondanks de functiewijzigingen gedurende de afgelopen decennia bleven de verschijningsvorm van het gebouwencomplex en de directe omgeving nagenoeg ongewijzigd. Hoewel de ontwikkeling van Laag-Soeren niet stil is blijven staan, is het gebied voor wat betreft de ruimtelijke opbouw en de hoofdvormen van de bebouwing opvallend gaaf bewaard gebleven. Het kuuroord is inmiddels gerestaureerd en in gebruik als appartementengebouw.

22

Rhederoord

Rhederoord ligt aan de straatweg tussen Arnhem en Zutphen (Hoofdstraat) tussen de dorpen Rheden en De Steeg. Dankzij de hoge ligging heeft men vanuit het huis een fraai uitzicht, vooral in de richting van de IJssel. Het huis is bereikbaar via twee oprijlanen. De westelijke oprijlaan begint aan de Hoofdstraat en heeft een laanbeplanting met eiken, beuken en tamme kastanjes. De oostelijke oprijlaan begint aan de Parkweg en is beplant met forse beuken. Het begin van zowel de westelijke als de oostelijke oprijlaan wordt gemarkeerd door twee kolommen en hekwerk.

Het landgoed Rhederoord is ontstaan uit een reeks aankopen door de families Everwijn en Brantsen, vanaf het jaar 1657. In het midden van de achttiende eeuw werd het een landgoed van enig aanzien met een groot herenhuis en nieuw aangelegde tuinen. Het huis werd in de jaren 1745-1746 gebouwd in opdracht van de familie Brantsen. De bouwmeester is niet bekend; de architect Gerrit Ravensschot uit Zutphen zou het plan enigszins hebben gewijzigd.

Het ontwerp voor de parkaanleg rondom het huis was van Jacob Marot en dateerde van 1743, dus van kort voor de bouw van het huis. Het ontwerp betrof een formele, klassieke aanleg met rechte, haaks op elkaar staande en diagonale paden en andere geometrische vormen.

Omstreeks 1765 werd het direct ten westen van Rhederoord gelegen goed De Kluijs aangekocht. Met betrekking tot deze aanwinst zijn twee kaarten bekend, namelijk een kaart, vermoedelijk uit 1765, van de landmeter J.G. Berger met een formele aanleg en een ontwerp voor een landschappelijke aanleg (1797) door de tuinarchitect J.P. Posth (1763-1831).

In het ontwerp van Posth zijn onderliggende elementen van de kaart van Berger - waaronder de plek van de ijskelder-koepel - terug te vinden.

De kadastrale minuut van 1832 geeft het beeld van een overgangperiode van de formele aanleg naar de landschappelijke aanleg. Restanten van de formele aanleg zijn zichtbaar in de direct om het huis gelegen 'boomgaarden' en 'broeituinen' alsmede in de rechte, westelijke oprijlaan. Verder zien we afwisselend bouwland, akkermaalsbos (hakhout), opgaand loofhout, dennenbos en heide. Een nieuw element was een langgerekte waterloop, deels verbreed tot vijvers, met aan een van de vijvers een koepel. Niet bekend is wie verantwoordelijk was voor deze wijziging in de aanleg. Mogelijk had geheel Rhederoord naar ontwerpen van Posth een landschappelijke aanleg gekregen. Ook van Hendrik van Lunteren (1780-1848) is een niet gedateerde ontwerptekening bekend van de terreinen direct rondom het huis en het deel van het landgoed dat tussen de oprijlanen en de straatweg was gelegen. De grenzen tussen de open en beboste percelen volgen, vergeleken met de kadastrale minuut, meer vloeiende lijnen en de broeituinen aan de zuidzijde van het huis zijn verdwenen. Van ingrijpende wijzigingen is geen sprake. Ook met betrekking tot dit ontwerp van omstreeks 1840 is niet precies bekend wat ervan is uitgevoerd.

De aanleg van de spoorverbinding tussen Zutphen en Arnhem (1862-1865) was mogelijk mede aanleiding voor een nieuwe herziening van de aanleg van het landgoed. Naar ontwerp van tuinarchitect C.E.A. Petzold (1815-1891) uit 1868 werd de aanleg van het landgoed aanzienlijk gewijzigd. Het landgoed kreeg een veel opener karakter met slingerpaden, diverse

doorzichten en een zeer groot aantal kleine boomgroepen. Voor grotere percelen bos was nog maar weinig plaats. De oprijlanen werden deels verlegd en kregen een licht gebogen vorm. Aan de zijde van De Steeg liep de aanleg langs de oprijlaan over het spoor door tot aan de straatweg. Het terrein tussen de Hoofdstraat en de oprijlanen heeft nog in belangrijke mate het karakter van de door Petzold ontworpen aanleg behouden.

Het huis Rhederoord werd in dezelfde tijd aanmerkelijk verbreed met twee zijvleugels, die elk aan de straatzijde waren voorzien van halfronde serres met daarboven balkons. Petzold heeft waarschijnlijk ook de terrassen en trappen aan de zuidzijde laten aanleggen.

Op de terrassen werden mozaïek-bloembedden aangelegd. Aan de noordzijde van het huis ontwierp Petzold een groot cirkelvormig perk met daarop een fontein. Uit dezelfde tijd dateren waarschijnlijk de muur van de moestuin en het gebouw waarin later de oranje werd ondergebracht.

In 1911 verkocht de familie Brantsen het in de loop der jaren verwaarloosde landgoed aan de heer N.J.H. van Hasselt uit Oosterbeek, die huis en park liet opknappen, door architect J.W. Hanrath (1867-1932) en de tuinarchitect L.A. Springer (1855-1940). Op advies van Springer werden de bij het huis aan het voorplein staande bijgebouwen gesloopt, om nieuwe uitzichten te kunnen creëren. Het terrein direct rondom het huis werd opgehoogd met aan de buitenrand keermuren, grotendeels voorzien van natuurstenen balustrades, terwijl aan de zuidzijde een aantal natuurstenen trappen de lager gelegen terrassen bereikbaar maakten. De tuin kreeg hier een formele aanleg, met grindpaden rondom gazons en perken in

geometrische vormen, voornamelijk beplant met dubbele, lage, buxushagen.

Naar ontwerp van de architect J.W. Hanrath werden nieuwe dienstwoningen gebouwd in de Nieuw-Historiserende stijl: bij het begin van elke oprijlaan een portierswoning en aan de Parkweg een koetshuis met woning en een tuinmanswoning. De oostelijke oprijlaan begon inmiddels niet meer aan de straatweg, maar was teruggelegd naar de Parkweg. De oranje werd verplaatst naar de moestuin. In 1919 werden grote delen van het landgoed verkocht aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, terwijl Baron van Heeckeren van Kell eigenaar werd van het huis en het resterende deel van het landgoed. De familie Van Heeckeren van Kell verkocht het huis met 10 ha grond aan het pensioenfonds van de Nederlandschen Christelijken Gemeenschapsbond.

Aan de rand van het landgoed (Rozenbos en Parkweg) werden enkele percelen verkocht ten behoeve van de bouw van huizen. Ook de voormalige moestuin en directe omgeving werd verkocht en ingericht als kwekerij. In de loop der jaren liet het onderhoud te wensen over waardoor met name aan de noordzijde de oorspronkelijke aanleg steeds moeilijker herkenbaar werd als gevolg van het geleidelijk aan dichtgroeien van de open onderdelen van het park. De oorspronkelijke loop van de waterpartijen aan de straatzijde is nog goed herkenbaar. De aanleg van het terrein aan de noordzijde van het huis is in de afgelopen jaren hersteld. Vermeldenswaardig zijn nog de open delen direct bij het huis met o.a. rododendrons en waarschijnlijk sequoia's. Voorts bevinden zich in dit deel van het landgoed een heuvel met daarin een ijskelder, met restanten van een koepel, en nabij de Parkweg het voormalige koetshuis. Rhederoord is tegenwoordig in gebruik als hotel-restaurant.

CHRONOLOGISCH OVERZICHT VAN RHEDENSE BUITENPLAATSEN EN PARKEN ONTWORPEN DOOR PROFESSIONELE ONTWERPERS

Jaar	Plaats	Landgoed	Oprachtgever	Tuinarchitect
1743	De Steeg	Rhederoord	Baron Brandtsen	J. Marot
1770	De Steeg	Rhederoord	Baron Brandtsen	J.G. Berger
1784	Velp	Biljoen en Beekhuizen	J.F.W. baron Van Spaen	J.G. Michaël
1797	De Steeg	Rhederoord	Baron Brandtsen	J.P. Posth
1810	Velp	Biljoen & Beekhuizen	J.F.W. baron Van Spaen	J.D. Zocher sr.
1822	Velp	Biljoen & Beekhuizen (incl. Overhagen)	J.F.W. baron Van Spaen	J.D. Zocher jr.
1823	Dieren	Hof te Dieren	M.C. gravin van Wassenaer van Twickel	J.D. Zocher jr.
1840	De Steeg	Rhederoord	Baron Brandtsen	H. van Lunteren
1844-1846	Spankeren	Geldersche Toren	Fam Van Rhemen van Broeckhuijsen	H. en S.A. van Lunteren
1860	Rheden	Heuven	C.C. van Hemert	S.A. van Lunteren
1868	De Steeg	Rhederoord	W. baron Brandtsen	C.E.A. Petzold
c. 1870	Rheden	Carolinapark		J. Copijn (vermoedelijk)
1877	Dieren	Hof te Dieren	R.F. baron van Heeckeren van Wassenaer	C.E.A. Petzold
1878	De Steeg	Middachten	W.C.Ph.O. graaf van Aldenburg Bentinck	C.E.A. Petzold
1884-1885	Dieren	Hof te Dieren	R.F. baron van Heeckeren van Wassenaer	C.E.A. Petzold
1889	Rheden	Heuven	Familie Wurfain	L.A. Springer
1901	De Steeg	Middachten	Graaf van Aldenburg Bentinck	H.A.C. Poortman
1901	Velp	Overbeek (inrichting tot villapark)	K.L. Rambonnet en W. Honig (projectontwikkelaar en architect)	H.A.C. Poortman
1908	De Steeg	Middachten	Graaf van Aldenburg Bentinck	R.E. André
1912-1915	De Steeg	Rhederoord	N.J.H. van Hasselt	L.A. Springer en H. Copijn
c. 1916	Velp	Kruishorst	E. Ketjen	D.F. Tersteeg (vermoedelijk)
1926	De Steeg	Middachten	Graaf van Aldenburg Bentinck	H.A.C. Poortman
1942	De Steeg	Middachten	Graaf van Aldenburg Bentinck	J.T.P. Bijhouwer i.s.m. M. Ruys en J.H.R. van Koolwijk
1953	Velp	Kruishorst	Familie Vis	Betty Waterman
1965	De Steeg	Middachten	Graaf van Aldenburg Bentinck	Heidemij
1991	Rheden	Heuven	Natuurmonumenten	Copijn Utrecht Groenadviseurs
1990-1994	Velp	Larenstein	Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein	Vlug buro voor landschaps- architectuur en stedebouw

KORTE BIOGRAFIEËN VAN ENKELE TUINONTWERPERS OP RHEDENSE LANDGOEDEREN

H. Copijn (1842-1923)

Hendrik of Henri Copijn werd in Groenekan bij Utrecht geboren als oudste zoon van Jan Copijn, boomkweker en architect. Zijn vader's kwekerij leverde aan veel buitenplaatsen op de Utrechtse Heuvelrug en ook aan de beroemde tuinontwerper J.D. Zocher jr. Nadat Hendrik in 1859 de technische school verliet, ging hij bij zijn vader werken. Een van zijn eerste ontwerpen was voor de overplaats van het landgoed Zandbergen op de Utrechtse Heuvelrug.

Na de dood van zijn vader in 1886 zette Hendrik samen met zijn halfbroer Pieter Gerard het bedrijf voort onder de naam Gebroeders Copijn. Terwijl Hendrik als tuinarchitect werkte, leverde Pieter Gerard de bomen en planten. Samen werkten ze onder andere aan de heraanleg van Hydepark, De Haar en Ramswoerthe.

Vanaf 1900 hield P.G. Copijn zich puur bezig met de kwekerij en begon Hendrik met zijn zoon Lodewijk Wilhelmus als tuinarchitecten in de firma H. Copijn en Zoon. Zij bezaten tevens een kwekerij bij hun bedrijf en vanaf 1911 namen ze de kwekerij van Pieter Gerard over.

Hendrik Copijn werkte met name in de late landschapsstijl. Hij werkte voornamelijk op de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwezoom.

H. van Lunteren (1780-1848) en

S.A. van Lunteren (1813-1877)

Hendrik van Lunteren werd geboren in Doorn. In 1806 vestigde hij zich in Utrecht; vlak hierna ging hij voor een jaar naar Engeland, waar hij de Engelse landschapsstijl goed leerde kennen. In 1810 begon hij met D. van Lunteren een uitgestrekte kwekerij aan de voet van de Domtoren; tevens werkte hij als architect. Zijn ontwerpen waren kleinschalig

van opzet en sloten duidelijk aan bij de oudere, formele structuren die er al lagen. Zijn ontwerp voor Rhederoord was vrijer van aard. Hier verwijderde hij de oude rechte lijnige structuren, creëerde hij diverse wandelingen langs verrassende taferelen en maakte hij wijde uitzichten over het omliggende landschap.

Hendrik's zoon Samuel A. van Lunteren was in de eerste plaats architect, maar ontwierp in sommige gevallen tevens het park rondom zijn bouwwerken. Zijn tuinontwerpen waren allen in de late landschapsstijl. Samuel werkte samen met zijn vader aan de heraanleg van het park rondom de Geldersche Toren.

C.E.A. Petzold (1815-1891)

Carl Eduard Adolf Petzold werd op 14 januari 1815 in de Oost-Duitse provincie Silezië als zoon van een dominee. Na een studie in Halle besloot hij zich op de tuinkunst toe te leggen. Als tuinknecht kwam hij in 1831 in dienst bij Fürst van Pückler-Muskau in het park van Muskau, waar hij tot 1835 bleef. In dat jaar maakte hij voor het eerst een parkaanleg naar eigen ontwerp.

Vanaf 1844 werkte Petzold voor de Groothertog van Weimar als Hofgärtner. In deze rol maakte hij in 1847 een reis naar Engeland waar hij veel parken bezocht en kennis opdeed van de landschapsstijl. In 1852 keerde Petzold terug naar Muskau waar hij Park- und Garteninspector werd van de nieuwe eigenaar, Prins Frederik der Nederlanden. Daarnaast bleef Petzold zelfstandig tuin- en parkarchitect en ontwierp hij voor andere, met name adellijke, opdrachtgevers in Duitsland en daarbuiten. Op verzoek van de Nederlandse prins adviseerde Petzold ook over zijn bezittingen in Wassenaar (o.a. de landgoederen De Paauw,

Backershagen, Ter Horst en Eikenhorst), waardoor hij bekendheid heeft gekregen in Nederland. Vooral kennissen en vrienden van de prins gaven Petzold opdracht tot het ontwerpen van hun tuinen en parken.

Petzold werkte voornamelijk in de late landschapsstijl en noemde zich een navolger van de beroemde Engelse tuinarchitect Humphrey Repton. Petzold's ontwerpen zijn duidelijk herkenbaar door lobbevormige heestergroepen. Bij de aanleg van een park volgde hij de natuurlijke gesteldheid van het terrein. Hij was met name bekwaam in de perspectivische werking van kleur in beplantingen en het creëren van zichtassen. Het handboek *Die Landschafts-Gärtnerei* uit 1862 is zijn bekendste werk.

H.A.C. Poortman (1858-1953)

Hugo Anne Cornelis Poortman werd geboren in Zwolle als zoon van een predikant. Na een vierjarige HBS-opleiding ging hij in de leer bij de tuinbaas van Villa Flora in Zwolle. In 1879 behaalde hij zijn diploma aan de Staats Tuinbouwschool te Vilvorden (B).

In 1880 werd Poortman tekenaar en later chef de bureau bij de beroemde tuin- en landschapsarchitect Edouard André te Parijs. Als opzichter van André kreeg Poortman in 1886 de leiding over de aanleg van de tuinen van kasteel Weldam in Twente, eigendom van Graaf Bentinck. Blijkbaar zo onder de indruk vroeg de graaf hem in 1887 zijn particulier secretaris en administrateur te worden; daarnaast was hij vrij om eigen opdrachten aan te nemen.

Vanaf 1906 liet Poortman enkele van zijn ontwerpen uitvoeren door de Oosterbeekse tuinarchitect Samuel Voorhoeve (1880-1948). Poortman bleef tot 1915 op Weldam werken, met zijn eigen bureau nam hij tot 1928 opdrachten aan.

Hij werkte voornamelijk voor (adellijke) eigenaren van grote tuinen of omvangrijke landgoederen in de late landschapsstijl of gemengde stijl.

L.A. Springer (1855-1940)

Leonard Anthony Springer werd op 24 januari 1855 in Amsterdam geboren als zoon van kunstschilder Cornelis Springer. Het liefst wilde Springer de bosbouw is, maar hier bestond destijds geen opleiding voor.

Vanaf 1871 volgde Springer een opleiding aan de tuinbouwschool Linnaeus in de Watergraafsmeer. Het was een praktische opleiding tot boomkweker. Daarnaast heeft Springer veel aan zelfstudie gedaan, zowel in dendrologie als tuinarchitectuur. Om zich verder te ontwikkelen, deed hij mee aan prijsvragen; in 1875 won hij voor het eerst.

Een van Springer's eerste belangrijke werken was de reorganisatie op De Groote Zegerij in Brummen (1876). Eind 19e eeuw werkte Springer kort als leraar tuinkunst aan de pas opgerichte Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool in Wageningen. Het leraarschap beviel hem echter niet en dus vertrok hij met zijn gezin naar Haarlem waar hij L.P. Zocher opvolgde als adviseur voor de gemeente. Daarnaast bleef hij zelfstandig tuinarchitect.

Na 1900 ontving Springer steeds meer opdrachten, zowel van particulieren als gemeenten. Hij werkte veel in Kennemerland, maar ook op de Utrechtse Heuvelrug, de Veluwezoom en in Twente, en is de tuinarchitect met het grootste uitgevoerde oeuvre in Nederland. Springer ontwierp voornamelijk in de gemengde stijl.

Na 1920, op 65-jarige leeftijd, nam Springer minder opdrachten aan en hield hij zich onder andere bezig met allerlei vakverenigingen. Hij was mede-oprichter van de

Bond van Nederlandse Tuinarchitecten en van de Nederlandse Dendrologische Verenigingen. In 1936 publiceerde Springer zijn Bibliografisch overzicht van geschriften, boek- en plaatwerken op het gebied der tuinkunst, hetgeen tegenwoordige nog steeds wordt gebruikt. Hij schreef veel artikels in tijdschriften en kranten en heeft als eerste de geschiedenis van de Nederlandse tuinkunst belicht.

J.D. Zocher sr. (1763-1718) en

J.D. Zocher jr. (1791-1870)

Jan David Zocher sr. werd geboren in het Duitse Thurgau. Rond 1780 kwam hij naar Nederland waar hij met de dochter van tuinarchitect J.G. Michaël trouwde. Van zijn schoonvader leerde hij het vak, maar was veel rigoureuzer in de omvorming van geometrische parken in de landschappelijke stijl dan Michaël.

Vanaf 1789 werkte Zocher sr. zelfstandig als architect en tuinarchitect. Hij werd in 1807 door koning Lodewijk Napoleon benoemd tot architect van paleis en tuinen van Huis ten Bosch. Het daaropvolgende jaar gaf de koning Zocher sr. de opdracht de Haarlemmerhout te reorganiseren, hetgeen gedeeltelijk werd uitgevoerd. Op Paleis Soestdijk heeft Zocher sr. voor koning Willem I het park in landschapsstijl veranderd.

Na zijn dood in 1817 nam zijn zoon Jan David Zocher jr. deze opdracht over.

De voltooiing van zijn vader's werk op Paleis Soestdijk was de eerste tuinarchitectonische opdracht van Jan David Zocher jr. Hij was geboren in Haarlem en leerde het vak van zijn vader. Na Soestdijk werkte Zocher jr. onder andere aan de plantsoenen op de stadswallen van Haarlem en Utrecht. Hij werd in 1830 aangesteld als adviseur voor Haarlemmer-

hout. Zocher jr. werkte in de landschapsstijl en maakte parken met open weiden met boomgroepen, grote waterpartijen, gebogen lanen en vergezichten. Tevens maakte hij veel bouwwerken als oranjerieën en paviljoens. Daarnaast had hij zijn eigen boom- en bloemkwekerij op buitenplaats Rozenhage in Haarlem.

Vanaf 1850 werkte hij samen met zijn zoon Louis Paul Zocher.

BRONVERMELDING/LITERATUUR

E. Cremers.
Het ontstaan van een Villapark in de Veluwezoom.

Roger Crols en Jan Wabeke.
Monumentengids Rheden. Utrecht, 2000.

H. Kerkkamp.
Historie van Velp en Rozendaal. Arnhem, 1965.

H. Kerkkamp.
Verloren Luister verdwenen Landgoederen. Velp, 1969.

Carla Oldenburger-Ebbers, Anne Mieke Backer en
Eric Blok.
Gids voor de Nederlandse Tuin- en
Landschapsarchitectuur.
Deel Oost en Midden. Rotterdam, 1996.

Herma Smit.
Trekken door de zeven dorpen van Rheden.
Langs mooie, karakteristieke plekjes. Wezep, 1992.

F. Wellink.
De Cruyshorst en zijn omgeving door de eeuwen heen,
2003.

Archief de Kruishorst.

Archief A.Vis

Archief Adr. Kolkman

Gelders Genootschap i.s.m. RAAP Archeologisch
Adviesbureau. Cultuurhistorische gebiedsbeschrijving
Gemeente Rheden. Juni 2003.

Coverfoto: Franck Papelard.

Foto's: De Gelderland Bibliotheek, Arnhem.

Foto Kerkwijck (IJsselsteijn):
Belangenvereniging Spankeren.

www.kasteleningelderland.nl

www.gelderlandinbeeld.nl

Gecofinancierd door het EU-programma
INTERREG IIIA van de Euregio Rijn-Waal.

COLOFON

Samenstelling en
eindredactie:
Afdeling Strategie & Communicatie gemeente Rheden
Afdeling Economische Zaken gemeente Rheden
Het Gelders Genootschap

Editie:
december 2007

Oplage:
500

Ontwerp:
Dirk Bos

Productie:
Velpprint reproservice
www.velpprint.nl

P a r e l s v a n d e o o s t e l i j k e V e l u w e z o o m

